

PREHĽAD

TEÓRIE EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE A POSTAVENIE JEDNOTNEJ MENY

Ing. Michal Držka

ABSTRAKT

Európska únia má svoj vedecko-teoretický základ v koncepciách európskej integrácie, ktoré skúmajú EÚ ako celok, analyzujú, definujú a vysvetľujú prebiehajúce procesy, ktoré formujú zjednocujúcu sa Európu. V súčasnom období dlhovej krízy sa otvára otázka funkčnosti Európskej menovej únie. Predkladaný príspevok obsahuje klasifikáciu jednotlivých integračných teórií spracovaných na základe dostupnej literatúry venujúcej sa problematike európskej integrácie. Zámerom predkladaného príspevku je určiť, ktoré teórie európskej integrácie implicitne, či explicitne obsahujú odkazy na zavedenie jednotnej meny. Ukazuje sa, že úvahy o používaní spoločného platidla v Európe majú dlhú tradíciu v základných teoretických prístupoch, akými sú neofunkcionalizmus, či federalizmus. Prichádzame aj k záverom, že spektrum teórií inšpirujúcich vznik menovej únie je širšie a jednotná mena je dôležitou súčasťou európskej integrácie.

Kľúčové slová: menová únia, teórie európskej integrácie, federalizmus, neofunkcionalizmus

ABSTRACT

The European Union has its scientific and theoretical basis in concepts of European integration. These concepts examine the EU as a whole, analyze, define and explain the ongoing processes that shape integrating Europe. The present paper offers a classification of these theories based on a thorough literature review. Its aim is to determine which theories of European integration implicitly or explicitly contain references to the adoption of the single currency. It turns out that the ideas of establishment of a single currency in Europe have a long tradition in basic theoretical approaches such as neo-functionalism or federalism. We come to the conclusion that the spectrum of theories inspiring the creation of monetary union is broad and single currency has always been an important part of European integration.

Key words: monetary union, theories of European integration, federalism, neo-functionalism

JEL: F15, F33

ÚVOD

Na chápanie integrácie existuje viacero náhľadov. Ak by sme chceli nájsť definíciu pojmu európska integrácia, stretne sa s veľkým množstvom rôznych interpretácií. Pre potrebu nasledovného príspevku budeme chápať integráciu tak, ako ju definuje neofunkcionalista Ernst Haas, podľa ktorého je „integrácia proces, pri ktorom sú politickí aktéri z rozdielnych národných prostredí vedení k tomu, aby presunuli svoju lojalitu, očakávanie a politické aktivity k novému centru, ktorého inštitúcie disponujú jurisdikciou nad existujúcimi štátmi, alebo ju požadujú.“¹ Európska integrácia je teda proces, nie stav, ktorý má politický, ekonomický, kultúrny a sociálny rozmer. Jej základným rysom je prenos kompetencií od štátov na nadnárodné inštitúcie, ktoré postupne nadobúdajú čoraz väčšiu právomoc.

Prvé myšlienky o zjednotení Európy majú svoj pôvod v období stredoveku. Vzdelanci, králi či šľachtici, akými boli Pierre Dubois, Jiří z Podebrad a Maximilien de Béthune vojvoda zo Sully, predkladali svoje návrhy o politickej spolupráci a inštitucionalizácii vzťahov medzi európskymi štátmi a monarchiami. Neskôr na nich nadviazali novovekí filozofovia, ako Immanuel Kant, či Jean-Jacques Rousseau.² Všetci pritom sledovali a požadovali jediný ušľachtilý cieľ, zabezpečenie trvalého mieru v Európe, mieru založenom na dialógu, na spolupráci európskych národov. Tá mala byť prevenciou opakujúcich sa vojenských konfliktov, ktoré si pravidelne žiadali veľké materiálne i ľudské obete.

V priebehu 20. storočia sa úvahy o integrácii a zjednotení európskych štátov formalizovali a dostávajú vedecký charakter. Predovšetkým po 2. svetovej vojne môžeme hovoriť o vzniku odboru európskych štúdií, či sformovaní teórií európskej integrácie. Od začiatku 60. rokov môžeme sledovať nárast záujmu o predmetnú oblasť čo súvisí s narastajúcim významom integrácie v európskej i medzinárodnej politike.³ Dôležité miesto v procese vzniku idey zjednotenej Európy a spoločnej meny má Francúz Jean Monnet. Je označovaný za tzv. otca Európskej únie. Na integračnom procese sa aktívne podieľal, vytýčil jeho základné rysy i univerzálne princípy (inštitucionalizovaný supranacionálny rozmer spolupráce). Monnetove názory a myšlienky ovplyvnili viaceré teoretické koncepcie európskej integrácie.⁴

V súčasnosti sa problematike teórií európskej integrácie venuje úzky okruh zahraničných autorov. Asi najucelenejšou je publikácia britského autora Bena Rosamonda *Theories of European Integration*, v ktorej je charakterizovaných viac než 15 samostatných prístupov k danej problematike. Významná je tiež kniha *Theorizing European Integration* od gréckeho autora Dimitrisa Chrysochooua, kde je európska integrácia charakterizovaná ako komplexný proces s vlastnými zákonitosťami a osobitosťami. Jednotlivé teórie sú definované implicitne a z textu publikácie ich môžeme odvodiť. V roku 2004 publikovali Antje Wiener v spolupráci s Thomasom Diezom dielo *European Integration Theory*, ktoré štruktúrou sa viac podobá Rosamondovi, ale počet analyzovaných teoretických prístupov k európskej integrácii je nižší. Popísané sú dominantné teórie federalizmu, neofunkcionalizmu, inštitucionalizmu, liberálneho intergovernmentalizmu či sociálneho konštruktivismu.

¹ Haas, E. (2004): *The Uniting of Europe*, s.18.

² Fiala, P., Pitrová, M. (2003): *Evropská unie*, s.32.

³ Diez, T.; Weiner A.: (2009): *European Integration Theory*, Preface.

⁴ Lipková, L. (2011): *Európska únia*, s. 149.

Jednou z najnovších publikácií zaoberajúcich sa otázkami európskej integrácie je dielo českého autora Petra Kratochvíla *Teorie evropské integrace* vydané v roku 2008. Publikácia má význam z hľadiska rozvoja skúmania problematiky v regióne strednej Európy a vďaka logickej štruktúre je prínosom aj ako vynikajúci učebný materiál.

Všeobecné príručky o EÚ od autorov ako Petr Fiala a Markéta Pitrová⁵, či publikácia *Európska únia* od slovenskej autorky Ľudmily Lipkovej, sa zameriavajú na dominantné európske integračné teórie federalizmu, funkcionalizmu, či neofuncionalizmu, ktoré predstavujú paradigmu supranacionálnej spolupráce. Na druhej strane uvádzajú koncepcie, ako napríklad teória závislosti, ktoré patria do paradigmy medzivládnej spolupráce.

Vo všetkých spomenutých dielach je európska integrácia chápaná ako jedinečná. Napriek podobnosti s ekonomickou spoluprácou, v niektorých regiónoch ju študujeme nezávisle. Je to proces majúci vlastné pravidlá, špecifiká a zákonitosti, ktoré vo svete nemajú obdobu.

1 Klasifikácia integračných teórií

Od začiatku 20. storočia sa sformovalo veľké množstvo teoretických prístupov k integrácii. Vychádzali z rôznych predpokladov, sledovali rôzne ciele a reagovali na jednotlivé vývojové etapy integračného procesu. Rovnako ako sa spolupráca v Európe rozširovala o čoraz väčšie množstvo oblastí, tak aj predchádzajúce integračné teórie sa obohacovali o nové prístupy. Niekedy sa z nich stali samostatné koncepcie. Staré teórie, ako federalizmus, či funkcionalizmus, nedokázali vysvetliť všetky procesy. Ako uvádza Weiner, prijatie Jednotného európskeho aktu v roku 1986 odštartovalo nečakaný rozmach nových prístupov, či revidovanie starých koncepcií liberálneho intergovernmentalizmu (Moravcsik) a neofuncionalizmu (Sandholtz, Zysman, Tranholm-Mikkelsen).

Podľa Chrysochooua môžeme chápanie spoločensko-vednej teórie rozdeliť do 4 základných skupín.⁶ Prvou sú zákonne orientované prístupy. Ich spoločnou charakteristikou je odmietanie hľadania univerzálneho pravidla (zákona). Podobne ako v prírodných vedách, chápu teóriu ako ucelenú formu vedomostí, ktorá je vďaka zovšeobecňovaniu zjednodušená na základnú myšlienku. Zákonne orientované prístupy chápu teórie ako súbory pravidiel či noriem, ktoré boli otestované (potvrdené). Druhou skupinou sú idealizujúce prístupy, ktoré hovoria, že spoločensko-vedná teória prezentuje určitý ideálny stav. Zameriavajú sa na definovanie podmienok, ako dosiahnuť ideálny stav. Teória v tomto zmysle slova je schopná robiť predpovede v rámci idealizovaného modelu sveta. Predpokladom je dokonalá znalosť všetkých faktorov. Tretím prístupom k chápaniu teoretických koncepcií je konštruktivizmus, ktorý hľadá základy spoločenských vied v správaní subjektov. Konštruktivisti dochádzajú k záveru, že teória sa v zásade nelíši od každodennej praxe, procesy v spoločnosti definujú (konštruujú) naše vedecké poznanie. Teória nemá charakter axiomálnych modelov, ale nadobúda podobu všeobecného porozumenia príčin spoločenských javov. Poslednou skupinou, ktorú Chrysochoou uvádza, sú kritické teórie. Tie trvajú na spojení teoretických a etických princípov. Spoločenská

⁵ Fiala, P.; Pitrová, M. (2003): *Evropská unie*, s.13, 14, 17

⁶ Chrysochoou, D. (2009): *Theorizing European Integration*, s. 2.

veda je preto v kritickom ponímaní definovaná ako záväzok voči univerzálnym etickým hodnotám. Teória je založená na etických princípoch. Ak by sme mali v krátkosti zhrnúť 4 prístupy, tak prvý sa zameriava na testovanie teórie, druhý je o vytváraní ideálnych modelov, tretí prístup je o podstate vytvárania samotnej teórie a štvrtý prístup chápe teóriu ako etickú reflexiu.

V odbornej literatúre sa stretne aj s chronologickým rozdelením integračných teórií. Takéto členenie má svoj význam, pretože ciele spoločenstva sa s rozširovaním vzájomnej spolupráce menili. Existujúce teórie nevedeli vysvetliť nový stav a preto vznikali nové prístupy. Vo všeobecnosti teórie európskej integrácie reflektovali kľúčové otázky vývoja integrujúcej sa Európy prinášali nové prístupy spoločenských vied do problematiky. Weiner a Diez uvádzajú 3 vývojové etapy vo formovaní teórií európskej integrácie. V prvom období trvajúcim od 60. rokov 20. storočia sa teórie zameriavali na vysvetlenie príčin vzniku integrácie a venovali sa definovaniu jej výsledkov (neofunkcionalizmus, intergovernmentalizmus). Druhá etapa vo vývoji európskych teórií integrácia sa začala v 80. rokoch, keď autori hľadali odpoveď na otázky: Čím je Európske spoločenstvo? Aká je to politická forma? Aká je jeho vnútorná štruktúra? Ktoré mechanizmy určujú jeho fungovanie? (model sietí, teória viacúrovňového vládnutia) Od začiatku 90. rokov možno sledovať istý názorový posun v oblasti teórií európskej integrácie, keď samotná EÚ je tvorcom integračného procesu. Autori skúmajú ako EU ovplyvňuje politické a kultúrno-sociálne normy (identity) aktérov integrácie (sociálny konštruktivizmus).⁷

U Kratochvíla nájdeme obdobnú chronologickú klasifikáciu teórií s jedným zásadným rozdielom, keď je rozdelenie obohatené o obdobie 40. a 50. rokov. Autor sem zaradil koncepciu federalizmu, funkcionalizmu a teóriu komunikácie, ktoré reagovali na koniec 2. svetovej vojny a snažili sa dať odpoveď na otázku, ako zabezpečiť mier v Európe.⁸

Integračné teórie môžeme rozdeliť do dvoch skupín. Na tie, ktoré vysvetľujú osobitosti a zákonitosti európskej integrácie (pomáhajú nám bližšie pochopiť integračný proces). Príkladom môže byť inštitucionalizmus, či liberálny medzivládny prístup. Druhú skupinu predstavujú teórie, ktoré dávajú procesu integrácie určitý cieľ, následne definujú postupy a procesy, ako tento cieľ naplniť. Typickými príkladmi druhej skupiny teórií sú funkcionalizmus, či federalizmus. Toto rozdelenie má svoj praktický význam. Prvá skupina obsahuje hneď tri skupiny Chrysochoou rozdelenia. Druhá skupina je menej početná a zaraďujeme do nej idealizujúce koncepcie. Tie obsahujú základné myšlienky a predstavujú ideologický základ integrácie. Bez prijatia integračných princípov obsiahnutých v idealizujúcich teóriách, by integračný proces nenastal. Podľa Kratochvíla sú to práve koncepcie z ranného obdobia integrácie (federalizmus, funkcionalizmus, teória komunikácie) zamerané na zabezpečenie mieru v Európe.⁹

Treba poznamenať, že spektrum teórií európskej integrácie je podstatne širšie, než uvádza príspevok. Rovnako aj klasifikačných kritérií pre teórie existuje ešte niekoľko, napríklad podľa rozsahu rozdelíme teórie na špecializované a univerzálne.

⁷ Weiner, A.; Diez, T. (2009): *European Integration Theory*, s. 8.

⁸ Kratochvíl, P. (2008): *Teorie euvropské integrace*, s. 30.

⁹ *Ibid*, s. 31.

Koncepcie európskej integrácie môžeme vyčleniť aj na základe spoločenskovednej disciplíny, v ktorej majú pôvod.

2 Postavenie menovej únie v teóriách európskej integrácie

Jednotná mena predstavuje symbol. Podobne ako zástava, hymna, či štátny znak predstavujú politicko-kultúrne ikony štátu, tak platidlo je rovnako silným znakom ekonomickej identity. Po 2. svetovej vojne sa európska integrácia dostáva na novú kvalitatívnu úroveň. Už nejde len o teoretické úvahy, ale o reálnu snahu o celkové politické, kultúrne a hospodárske spojenie európskych štátov do jednotného homogénneho celku. V tomto procese sa menová kooperácia stala súčasťou širšieho rámca európskeho integračného procesu.

Ešte v roku 1940 vydala britská vláda vyhlásenie, v ktorom ponúkala Francúzsku vytvorenie plnej politickej a ekonomickej francúzsko-britskej únie¹⁰. V roku 1964 prvým významným krokom k hospodárskej a menovej únii (HMÚ) bolo vytvorenie Výboru guvernérov centrálnych bánk, Výboru pre strednodobú hospodársku politiku a Výboru pre rozpočtovú politiku. V roku 1969, ako výsledok Haagskeho summitu, bolo prijaté Barreho memorandum¹¹, ktoré vyzýva ČŠ k ďalšiemu prehĺbovaniu spolupráce a zameriava sa na počiatočné štádium formovania HMÚ – fixáciu menových kurzov.¹² Na základe uvedeného by sa dalo predpokladať, že myšlienka jednotnej meny bola od počiatku súčasťou európskej integrácie a jej teórií. Paradoxne však úvahy o spoločnom platidle nemajú osobitné miesto. Teórie, v ktorých je minimálne implicitne prítomná požiadavka jednotnej meny sú predovšetkým prístup patriace do druhej skupiny. Menovite ide o federalizmus, funkcionalizmus, neofuncionalizmus, teóriu komunikácie a politický realizmus.

2.1 Federalizmus

Federalizmus je jednou z najstarších teórií európskej integrácie usilujúcou sa o vytvorenie federácie štátov na starom kontinente, pričom federáciu chápe ako inštitucionálne usporiadanie, ktoré na seba berie formu suverénneho štátu a ktoré sa od ostatných štátov líši tým, že jeho ústredná vláda zahrňuje do svojich ústavne zakotvených rozhodovacích procedúr regionálne jednotky.¹³

Základným dokumentom európskeho federalizmu je Manifest z Ventotene z roku 1941, ktorého autormi sú Altiero Spinelli a Ernersto Rossi. Ide o radikálnu koncepciu požadujúcu vytvorenie európskej federácie a zavrnutie koncepcie unitárneho štátu. Neexistenciu medzivládnej spolupráce a princíp nezasahovania do vnútorných záležitostí štátu sú koncepcie, ktoré je nutné podľa federalistov prekonať, rovnako ako aj teritoriálne vymedzenie štátov, ktoré v minulosti spôsobilo vznik mnohých vojenských konfliktov.¹⁴

¹⁰ Gerbet, P. (2004): Budování Evropy, s. 34.

¹¹ Podľa Francúza Raymonda Barreho, ktorý bol v tom čase komisárom pre hospodárske a finančné otázky.

¹² Jovanovič, M. (1997): European Economic Integration, s. 58.

¹³ King, P. (1982): Federalism and federations, s. 77.

¹⁴ Spinelli, A. (1984): Manifesto di Ventotene. [cit. 2012-22-3]. Dostupné na internete <http://www.altierospinelli.org/manifesto/en/manifesto1944en_en.html>

V roku 1946 vzniká Európska únia federalistov, ktorá v roku 1948 zvoláva tzv. Haagsky kongres, na ktorom sú prerokúvané otázky budúcej spolupráce v Európe. Už tu sa ukázali vnútorné rozpory v koncepcii federalizmu. Radikálne krídlo, reprezentované Spinellim, žiadalo prudký skok, akýsi „ústavný prevrat“, ktorý zásadne zmení európsku politickú scénu. Zároveň ústrednými aktérmi tohto skoku by mali byť občania, nie politici, či diplomati.¹⁵ Umiernené krídlo, vtedy reprezentované Monnetom, bolo zástancom gradualistickej metódy, t. j. budovanie federácie pomocou malých krokov, pomaly a nenápadne za podpory politických elít jednotlivých krajín. Monnetova cesta sa nakoniec ukázala realizovateľnou.

Federalizmus na rozdiel od ostatných koncepcií integrácie nemá akademický základ a je skôr politickou filozofiou, či ideológiou. Federalisti majú jasný cieľ, ale metódy jeho dosiahnutia sú koncipované len nejasne. Vytykajú im nedostatočný vedecký charakter. V kontexte zavedenia jednotnej meny v rámci EÚ, sa k tomuto kroku stavia federalizmus mimoriadne pozitívne, nakoľko spoločné platidlo je znakom ekonomickej a politickej únie, ktorá je de facto cieľom federalizmu. Sám Monnet považoval hospodársku a menovú úniu za nevyhnutný krok k politickej integrácii Európy.

2.2 Funkcionalizmus

Funkcionalistická teória má svoje počiatky v medzivojnovom období, v čase, keď dominantnou teóriou medzinárodných vzťahov bol idealizmus založený na viere, že konfliktom v Európe je možné zabrániť vzájomnou spoluprácou a vytvorením medzinárodných organizácií. Ďalšou podobnou črtou funkcionalizmu s idealistickým myslením je odsudzovanie tradičného vnímania štátu, ako hlavného aktéra medzinárodnej politiky. Funkcionalisti zároveň odsudzujú usporiadanie vzťahov v Európe v medzivojnovom období, prevládajúci pacifizmus, viditeľný v politike *appeasementu*, podľa nich bolo treba obohatiť o vedeckú koncepciu prekonávania medzinárodných konfliktov.

Hlavným predstaviteľom a zakladateľom funkcionalizmu je David Mitrany (1888-1975), politológ rumunského pôvodu. Podľa neho, štáty (teritoriálne vymedzené celky) nie sú schopné poskytovať efektívne statky svojim občanom v dôsledku existencie štátnych hraníc ako umelých bariér optimálneho fungovania ekonomických vzťahov. Ďalším negatívnou črtou každého štátu je okrem existencie hraníc fakt, že na čele každej krajiny stoja politici, ktorých primárnym cieľom je vlastná politická moc a na jej získanie, či udržanie abstrahujú od maximalizácie úžitku celej spoločnosti. Mitrany presadzuje nahradenie politikov odborníkmi, ktorí do výkonu moci nebudú vkladať vlastné politické ambície, ale budú sa riadiť čisto technickými kritériami. Vo všeobecnosti sú funkcionalisti zástancami technokracie - vlády expertov a racionalizmu.¹⁶

Problematickým bodom funkcionalistickej teórie je paradox, ako túto zmenu na štátnych postoch docieľiť. Politici by len ťažko súhlasili s presunom svojich kompetencií na nadnárodnú organizáciu. Mitrany však argumentuje, že pre predstaviteľov štátnej moci je podstatná tzv. veľká politika (obrana, bezpečnosť a zahraničné vzťahy), zatiaľ čo pre funkcionalizmus sú prioritné technické oblasti

¹⁵ Kratochvíl, P. (2008): Teorie evropské integrace, s. 55.

¹⁶ Kratochvíl, P. (2008): Teorie evropské integrace, s. 57.

každodenného života občanov – doprava, pošta, telegraf či rádiové vysielanie, ktoré politici nevnímajú ako ohrozenie vlastnej pozície a štátnej suverenity. To umožní vytvoriť organizácie funkcionálneho typu, ktoré budú racionálne riešiť technické aspekty medzinárodnej spolupráce. S rastúcim prepojením jednotlivých krajín bude rásť aj potreba vytvárať ďalšie a ďalšie funkcionálne organizácie. De iure bude suverenita štátov zachovaná, ale de facto sa stane druhoradou, pretože podstatná časť kompetencií bude presunutá na nadnárodné organizácie a kľúčovú úlohu budú zohrávať predstavitelia technokracie a nie politici. Takýto proces rozširovania integrácie do ďalších oblastí sa označuje ako vetvenie – *ramification*. Môžeme predpokladať, že v istom bode sa spolupráca rozšíri aj do oblasti menovej a monetárnej politiky.¹⁷

Napriek tomu, že funkcionalizmus je jedným z hlavných prúdov európskej integrácie, jeho predstavitelia sa pomerne kriticky stavali k princípom fungovania ES. Ich názory sa nezhodovali s tézou vytvorenia regionálneho integračného zoskupenia tzn. geograficky vytyčenej spolupráce. Hranice ES boli určené politicko-geografickým princípom, a nie funkcionalisticky. Z troch európskych spoločenstiev malo najbližšie k ideálnej predstave funkcionalistov práve Európske spoločenstvo uhlia a ocele.

2.3 Neofunkcionalizmus

V nadväznosti na teóriu funkcionalizmu sa od konca 50. rokov začína uplatňovať nový prístup k európskej integrácii – neofunkcionalizmus. Prináša viacero podstatných zmien v uvažovaní. Po prvé, kladie zvýšený dôraz na vedeckosť. Neofunkcionalisti presadzovali nutnosť vytvoriť testovateľné a overiteľné hypotézy aplikovateľné v prostredí integrujúcej sa Európy. Neofunkcionalisti majú priaznivejší názor na politiku a štát. Tvrdia, že integrácia prebieha najskôr v ekonomickej oblasti, no nepopierajú fakt, že proces je závislý od politických rozhodnutí, preto zásadným elementom celého mechanizmu sú politické elity, podporujúce integračné snahy pôsobiace paralelne s nadnárodnými inštitúciami.

Najvýznamnejší neofunkcionalista Ernst Haas vo svojej práci *Zjednocovanie Európy* definoval mechanizmus, ktorý ženie celý integračný proces ako prelievanie (*spill-over*). Na základe pozorovania prvých rokov fungovania ES prišiel k záveru, že integrácia je možná a dlhodobo udržateľná iba vtedy, ak vyhovuje záujmom kľúčových aktérov. Tých definuje ako ekonomické a politické elity zúčastnených štátov. Integrácia nie je založená na idealistickom predpoklade prekonania konfliktov a večného mieru, ide o čisto pragmatickú kalkuláciu vlastných ziskov, ktoré povedú z integrácie.¹⁸ Ide o prejav utilitarizmu – konania aktérov s cieľom maximalizovať úžitok. Ako náhle si elity uvedomia, že im integrácia prináša konkrétne kvantifikovateľné výhody, potom budú podporovať ďalšie rozširovanie spolupráce o nové oblasti.

Haasova neofunkcionalistická teoréma je modelovou ukážkou európskej integrácie. Od vzniku ESUO na čele s technokratickým Vysokým úradom, cez

¹⁷ Weiner, A.; Diez, T. (2009): *European Integration Theory*, s. 45.

¹⁸ Rosamond, B. (2004): *The Uniting of Europe and the Foundation of EU Studies: Revisiting the Neofunctionalism of Ernst B. Haas*. [cit. 2012-11-03]. Dostupné na internete <http://wrap.warwick.ac.uk/1076/1/WRAP_Rosamond_9570885-150709-rosamond_jepp_05.pdf>

sektorovú a geografickú koncentráciu integrácie až po výrazný príspevok elit členských štátov pre pokračovanie integračného procesu, jasne potvrdzujú správnosť Haasovej teórie. Prepojenie teoretického konceptu neofunkcionalizmu s európskou integračnou praxou bolo *de facto* kodifikované ako hlavný smer budovania ES nazvaný Metóda Spoločenstva, či Monnetova metóda.¹⁹

Neofunkcionalisti sa k otázke vybudovania menovej únie medzi členskými štátmi Spoločenstva vyjadrujú kladne, v súlade s efektom prelievania. *Spill-over* efekt bude postupne zasahovať čoraz viac ekonomických oblastí, približne kopírujúc fázy ekonomickej integrácie, až si nakoniec vynúti harmonizáciu hospodárskych politík a menovú úniu. Problematickým bodom v ich uvažovaní zostáva abstrakcia od politickej reality, vzdania sa národnej suverenity a politickej integrácie členských štátov.²⁰ Samotný Haas je k svojmu konceptu prelievania čoraz skeptickejší, pričom poukazuje na politickú realitu a na vzniknuté nové integračné formy, ktoré na seba priamo nenadväzujú a nezapadajú do koncepčného rámca neofunkcionalizmu.²¹ Problematickosť dosahovania politického konsenzu na európskej úrovni si vyžiadala uplatnenie koncepcie viacrýchlostnej Európy, ktorá deformuje neofunkcionalistickú teóriu prelievania.

2.4 Teória komunikácie

Zaraďujeme ju do trojice pôvodných teórií európskej integrácie. Spolu s federalizmom a funkcionalizmom sa snaží o zabezpečenie trvalého mieru v Európe. Teória komunikácie chápe integráciu ako zvyšovanie komunikácie medzi jej aktérmi. Federalizmus sa usiluje o vznik politickej únie zjednotením národných štátov do jedného celku. Funkcionalizmus sa snaží o prekonanie národných sporov vďaka vytvoreniu vzájomnej závislosti a previazanosti ekonomík. Pre teóriu komunikácie je typický predpoklad, že vyššia miera informačnej výmeny vedie k hlbšej integrácii. Komunikácia pomáha predchádzať konfliktom, nakoľko vytvára ideu spolupatričnosti. Neskorší autori chápu teóriu ako súčasť konštruktivismu, lebo kladie dôraz na prirodzenosť ľudského konania a vyzdvihuje úlohu jednotlivca.²²

Kľúčové pre teóriu komunikácie sú práce Karla Wolfganga Deutscha, amerického politológa nemeckého pôvodu. Narodil sa v Prahe v roku 1912. Základom teórie komunikácie je jeho dizertačná práca, Nacionalizmus a sociálna komunikácia. Kratochvíl venuje teórii komunikácie zvláštnu pozornosť, pričom kriticky hodnotí fakt, že býva často opomínaná. Deutsch sa snažil mieru komunikácie merať vďaka jej rozdeleniu na merateľné transakcie. Preto teória býva označovaná aj ako transakcionalizmus.²³ Deutsch a jeho sľubný výskum nenašiel dostatok nasledovníkov,

¹⁹ Fiala, P., Pitrová, M. (2003): Evropská unie, s.36.

²⁰ Rosamond, B.: The Uniting of Europe and the Foundation of EU Studies: Revisiting the Neofunctionalism of Ernst B. Haas. [cit. 2012-11-03]. Dostupné na internete <http://wrap.warwick.ac.uk/1076/1/WRAP_Rosamond_9570885-150709-rosamond_jepp_05.pdf>

²¹ Kratochvíl, P. (2008) : Teorie evropské integrace, s. 92-93.

²² Chrysochoou, D. (2009): Theorizing European Integration, s. 25.

²³ Ibid, s.26.

ktorí by ho ďalej rozvíjali, a tak teória zostala v úzadí, či splynula so sociálnym konštruktivismom.²⁴

Deutsch vo svojej dizertačnej práci zavádza pojem bezpečnostného spoločenstva, v ktorom vojna, ako nástroj zahraničnej politiky, nie je možná vďaka pocitu spolupatričnosti, ktoré medzi jednotlivými aktérmi, skupinami či štátmi funguje. Pre dlhodobú existenciu bezpečnostného spoločenstva musia byť dodržané isté parametre. Deutsch definoval 5 základných kritérií:²⁵

1. Spoločné základné hodnoty
2. Presvedčenie o pozitívnych účinkoch ďalšej integrácie
3. Pevné sociálne väzby (v rámci jednotiek)
4. Ľahká migrácia (medzi jednotkami)
5. Zvyšovanie vzájomnej interakcie

Teória komunikácie nehovorí priamo o zavedení spoločnej meny v rámci spoločenstva. Pri bližšom pohľade na kritériá bezpečnostného spoločenstva môžeme usudzovať, že menová únia zefektívňuje a uľahčuje migráciu medzi jednotkami. Na základe osobných skúseností vieme povedať, že euro uľahčuje cestovanie do ostaných členských štátov Eurozóny, odbúrava povinnosť výmeny domácej meny za zahraničnú. Vďaka cenovej transparentnosti sú obyvatelia menovej únie ukrátení od prácného prepočítavania cien a pobyt v zahraničí je príjemnejší. Rovnako spoločná mena podporuje piate kritérium o zvyšovaní interakcie, predovšetkým v ekonomickej oblasti, eliminuje kurzové riziko a vytvára možnosti pre rozvoj obchodu. Ak chápeme spoločnú menu ako symbol, tiež pomáha utvárať pocit spolupatričnosti, ktorý je podľa Deutscha jednou z vlastností bezpečnostného spoločenstva.

Teória komunikácie po prekonaní problému udržateľnosti mieru v Európe ďalej nereagovala na rozvoj integračného procesu. Deutsch svojou prácou nenašiel dostatok nasledovateľov a možno aj preto sa teória komunikácie postupne dostala do úzadia a nebola inovovaná, či revidovaná, tak ako to bolo v prípade funkcionalizmu a federalizmu. Je to škoda, lebo teória komunikácie vďaka konštruktivistickému pohľadu na integráciu ako sociálneho procesu odvodeného od jednotlivcov má potenciál vysvetliť a objasniť viaceré súčasné problémy Európskej únie (demokratický deficit, odcudzenie voličov).

2.5 Politický realizmus

Realizmus je dominantným prístupom k štúdiu medzinárodných vzťahov. Počiatky má podobne ako funkcionalizmus v medzivojnovom období. Realizmus za základnú tézu medzinárodných vzťahov považuje boj o moc. Svet nemá určený poriadok, a preto je podľa realistov anarchický. Silný ovláda slabšieho a subjekty medzinárodných vzťahov sú motivované konať vo svojom záujme, správajú sa egoisticky. Realistická teória je štátocentrická, čo znamená, že základnými aktérmi medzinárodných vzťahov sú suverénne národné štáty westfálskeho typu.²⁶

Realizmus vznikol ako reakcia na neúspešnú politiku idealizmu v medzivojnovom období. Predovšetkým idea integrácie a prenesenia kompetencií na

²⁴ Weiner, A.; Diez, T. (2009): *European Integration Theory*, s. 157.

²⁵ Kratochvíl, P. (2008) : *Teorie euvropské integrace*, s. 68.

²⁶ *Ibid*, s. 100.

medzinárodnú organizáciu sa neosvedčila, nakoľko nevedela zabrániť vypuknutiu druhej svetovej vojny. Realisti preto zásadne odmietajú úlohu medzinárodných organizácií, nakoľko ich právomoc je len odvodená.

Na základe uvedenej charakteristiky realizmu môžeme nadobudnúť dojem, že odmietajú proces európskej integrácie. Je pravda, že zásadne spochybňujú neofunkcionalistický *spill-over* efekt a nepripúšťajú stratu suverenity štátov v prospech nadnárodných inštitúcií. Napriek tomu realizmus akceptoval a reagoval na európsky integračný proces a zachoval si pritom vnútornú ideologickú integritu. Napríklad vznik ES a fakt, že zoskupenie mohlo efektívne fungovať celé desaťročia, realisti odôvodňujú existenciou spoločného nepriateľa v podobe Sovietskeho zväzu.

Realizmus je svetovo uznávanou koncepciou fungovania medzinárodných vzťahov a poprední európski lídri nemohli abstrahovať od jeho princípov. Idea spoločnej európskej meny, ako znaku jednoty, nachádza práve v koncepcii realizmu silnú oporu. Znakom štátu a jeho ekonomickej sily je aj mena, preto ak EÚ chce vystupovať ako aktér v medzinárodných vzťahoch, jednotná mena posilňuje jej pozíciu a dáva jej jeden z atribútov suverénneho štátu. Na inštitúcie Únie zároveň prechádza množstvo nových právomocí a pozícia národných štátov sa tak oslabuje, čo dáva únii väčšiu právomoc vo vzťahu k členským štátom.

Ak sme ochotní pripustiť existenciu EÚ ako aktéra medzinárodných vzťahov, potom z pohľadu realistickej teórie jednotná mena je dôležitým prvkom integrácie dávajúcim EÚ väčšiu ekonomickú silu a rozhodovaciu právomoc.

2.6 Ostatné teórie európskej integrácie

Pri výskume teórií európskej integrácie myšlienka spoločnej meny nie je dominantnou skúmanou problematikou. Autorom ide predovšetkým o vysvetlenie politických procesov a javov v rámci EÚ. Snažia sa o definovanie závislostí a vzťahov medzi jednotlivými aktérmi integrácie, či o vymedzenie postavenia EÚ ako subjektu medzinárodných vzťahov. Ako uvádza Chrysochoou od 80. rokov nastáva výrazný názorový posun v teóriách integrácie, keď EÚ sa stáva aktérom integrácie, ktorý pôsobí na členské štáty.²⁷ Upriamuje sa pozornosť na zmeny správania sa aktérov, ktoré so sebou priniesol integračný proces v priebehu svojho vývoja.

Popri základných integračných teóriách sa do popredia dostávajú prístupy, ako nový inštitucionalizmus, snažiaci sa vysvetliť konanie aktérov na základe modelu pán-správca, keď štáty delegujú svoje právomoci na inštitúcie, ktoré ich v určitých otázkach zastupujú v rámci svojich právomocí. Spornou otázkou je lojalita správcov, ktorí majú neskôr tendenciu konať autonómne, proti záujmom štátov, s cieľom posilniť vlastné pozície.²⁸ Problém má dve alternatívy. Buď je správca dostatočne silný na presadenie vlastných cieľov, a tak nie je v područí svojho pána, alebo sú jeho kompetencie značne limitované až tak, že nebude môcť efektívne plniť zverené úlohy. Podobne sa do popredia dostávajú rôzne sociálno-konstruktivistické modely. Významným smerom teórií európskej integrácie sú medzivládne (intergovernmentalistické) prístupy, ktoré sa tiež sústreďujú na vysvetlenie procesov na úrovni EÚ s prízvukom na úlohu štátov ako dominantných aktérov.

²⁷ Chrysochoou, D. (2009): *Theorizing European Integration*, s. 58.

²⁸ Kratochvíl, P. (2008) : *Teorie euvropské integrace*, s. 94.

V spomenutých teóriách európskej integrácie však nie je prítomná myšlienka jednotnej meny, nakoľko ich primárnym záujmom sú politické vzťahy. Na druhej strane tieto koncepcie pomáhajú vysvetľovať motívy a princípy spolupráce v rámci Európskej menovej únie, môžu definovať politické problémy súvisiace s jej vznikom a fungovaním a rovnako môžu prispieť k riešeniu súčasnej nepriaznivej situácie v EÚ.

ZÁVER

Jean Monnet so svojou víziou zjednotenej Európy položil základy dnešnej Európskej únie. Na prekonanie historických rozporov a antagonizmu malo slúžiť nadviazanie ekonomickej spolupráce na nadnárodnej úrovni, ktorú budú riadiť supranacionálne inštitúcie. Hospodárska interdependencia mala obrusovať hrany sporov medzi štátmi, a tak dláždiť cestu politickej integrácii. V roku 1952 vzniklo Európske spoločenstvo uhlia a ocele, ktoré sa stalo základom budúceho integračného procesu.

Európska únia má svoj myšlienkový základ v teóriách európskej integrácie. Od 50. rokov sa chápu ako samostatná spoločenskovedná kategória, ktorá má dnes podobu vedeckého odboru európskych štúdií. S postupom európskej integrácie sa vyvíjali aj jednotlivé prístupy k nej. Menili sa vedecké otázky a predmet výskumu. Dominantné prístupy ako federalizmus či funkcionalizmus boli prepracované. Iné koncepcie, ako napríklad teória komunikácie, sa postupne dostali do úzadia.

V priebehu integračného procesu sa sformoval veľký počet teórií, ktoré vychádzajú z rôznych disciplín spoločenských vied a majú rozdielne metódy výskumu. Teórie môžeme klasifikovať podľa viacerých kritérií. Dôležitým je tiež faktor času. V 50. rokoch sa vedci snažili sformovať ideálne modely usporiadania Európy s cieľom zabezpečiť trvalý mier. Po prekonaní tejto otázky sa autori snažili definovať Európske spoločenstvá a vplyv jednotlivých aktérov na ich vývoj. Od 80. rokov sledujeme významný názorový posun, keď ES sa stávajú subjektom integrácie a pozornosť sa upriamuje na zmeny správania aktérov v dôsledku integrácie. V súčasnosti sa všeobecnému štúdiu teórií integrácie venuje len úzka skupina vyššie spomenutých autorov. Trendom európskych štúdií sa stala špecializácia zameraná na riešenie čiastkových javov, procesov a problémov s nimi súvisiacimi.

Diskusie o zavedení spoločnej meny v Európe boli dlhodobo súčasťou širšieho rámca európskej integrácie, napriek tomu však nikdy neboli v centre záujmu autorov. Vytvorenie menovej únie požadujú, alebo predpokladajú predovšetkým teórie, ktoré na základe Chrysochoouho delenia zaraďujeme do druhej skupiny tzv. idealizujúcich koncepcií. Základné resp. pôvodné teórie z 50. rokov sú ideologickým základom integračného procesu. Boli pri zrode Európskych spoločenstiev a implicitne obsahujú požiadavky na vznik jednotnej meny. K otázke spoločného platidla sa pozitívne stavajú nasledovné teoretické integračné koncepcie: federalizmus, funkcionalizmus, neofuncionalizmus, teórie komunikácie a politický realizmus. Ostatné koncepcie pomáhajú vysvetľovať motívy a princípy spolupráce v rámci Európskej menovej únie, ale ich primárny objekt štúdia je iný.

Na záver hodnotíme, že spoločná mena má oporu v európskych integračných koncepciách, ale napriek výrazným ekonomicko-politickým problémom počas jej budovania, keď sa integračné snahy zastavili i na celé desaťročie, je Európska menová únia realitou dnešných dní.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. CHRYSOCHOOU, D. (2009): *Theorizing European Integration*. Londýn: Routledge, 2009. 204 s. ISBN 978-0415437516
2. FIALA, P. – PITROVÁ, M. (2003): *Evropská unie*. Brno: ČDK, 2003. 743 s. ISBN 80-7325-015-2
3. GERBET, P. (1999): *Budování Evropy*. Paříž: Imprimerie nationale Editions, 1999. 450 s. ISBN 80-246-01111-7
4. HAAS, E. (2004): *The Uniting of Europe*. Paříž: The University of Notre Dame Press, 2004. 568 s. ISBN 978-0268043476
5. JOVANOVIČ, M. (1997): *European economic integration*. Londýn: Routledge, 1997. 261 s. ISBN 0-415-09548-4
6. KING, P. (1982): *Federalism and Federation*. New York: Croom Helm, 1982. 160 s. ISBN 978-0709915201
7. KRATOCHVÍL, P. (2008) *Teorie evropské integrace*. Praha: Portál, 2008. 224 s. ISBN 80-73674-67-0.
8. LIPKOVÁ, Ľ. (2006): *Európska únia*. Bratislava: SPRINT, 2006. 446 s. ISBN 80-89393-33-6
9. MAES, I. (2007): *Half century of European financial integration*. Brusel: Mercatorfonds, 2007. 220 s. ISBN 978-90-6153-790-8
10. ROSAMOND, B. (2004): *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950-1957(New edition)*. Paris: University of Notre Dame Press, 2004. ISBN 978-0268043469
11. ROSAMOND, B. (2005): *The Uniting of Europe and the Foundation of EU Studies: Revisiting the Neofunctionalism of Ernst B. Haas*. In: University Warwick [online]. [cit. 2012-11-03]. Dostupné na internete <http://wrap.warwick.ac.uk/1076/1/WRAP_Rosamond_9570885-150709-rosamond_jepp_05.pdf>
12. SPINELLI, A. (1941): *Manifesto di Ventotene*. In: Altiero Spinelli [online]. [cit. 2012-22-3]. Dostupné na internete <http://www.altierospinelli.org/manifesto/en/manifesto1944en_en.html>
13. WEINER, A. – DIEZ, T. (2009): *European Integration Theory*. Oxford: Oxford press, 2009. 295 s. ISBN 978-0199226092

KONTAKT

Ing. Michal Držka
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
E-mail: michal.drzka@euba.sk